

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Қозизода Шӯҳратҷон дар мавзуи «Таърихи инкишофи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Масчоҳ (1955-2021)», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020300 – Таърих (6D020301 – Таърихи ватанӣ) пешниҳод гардидааст. Душанбе, 2026. – 180 с.

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мундариҷаи диссертатсия мутобик ба бандҳои шиносномаи ихтисосҳои КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020300 – Таърих (6D020301 – Таърихи ватанӣ) комилан мутобикат менамояд.

Таҳқиқи таърихи минтақаҳои алоҳида дар пайвастагӣ бо равандҳои умумии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҷумҳурӣ яке аз самтҳои муҳимми таърихнигорӣ муносири Тоҷикистон мебошад. Арзиши чунин пажӯҳишҳо, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки таърихи умумӣ ҳар як халқу миллат на танҳо аз ҳаводиси сатҳи умумидавлатӣ, балки аз маҷмуи таҷрибаи таърихӣ минтақаю ноҳияҳо, шаҳрҳо ва ҷомеаҳои маҳаллӣ ташаккул меёбад. Аз ҳамин мавқеъ диссертатсияи Қозизода Шӯҳратҷон, ки ба омӯзиши раванди ташаккул ва таҳаввули ноҳияи Масчоҳ дар фосилаи солҳои 1955-2021 бахшида шудааст, дорои аҳаммиати мустақили илмӣ мебошад.

Масчоҳ дар таърихи навтарини Тоҷикистон раванди таҷрибаи хосеро инъикос менамояд ва ташаккули ин ноҳияи нав дар дашти Дилварзин бо сиёсати азхудкунии заминҳои бекорхобида, сохтмони иншооти ирригатсионӣ, муҳоҷиркунонии аҳолии Кӯҳистони Масчоҳ, таъсиси хоҷагиҳои нави кишоварзӣ ва бунёди инфрасохтори маъмурию иҷтимоӣ алоқаманд мебошад. Дар марҳалаи баъдӣ ноҳия ба яке аз минтақаҳои муҳимми истеҳсолии ҷумҳурӣ табдил ёфта, дар шароити соҳибистиклолӣ марҳалаи нави рушд ва пешрафтро соҳиб гардида, ба яке аз ноҳияҳои калони агросаноатӣ ҷумҳурӣ табдил ёфт. Аз ин рӯ, интихоби чунин мавзӯ ба муҳаққиқ имконият додааст, ки дар доираи як таҳқиқот татбиқи сиёсати давлатӣ, омилҳои иқтисодӣ, равандҳои иҷтимоӣ ва ҷамоияти аҳолии маҳаллиро дар тӯли зиёда аз шаш даҳсола пайгирӣ намояд.

Мубрамияти мавзуи таҳқиқи диссертатсияро, ба андешаи мо, пеш аз ҳама дараҷаи камомӯхта будани таърихи ноҳияи Масчоҳ вобаста буда, аҳаммиати он аз хусусиятҳои хоси объекти таҳқиқотӣ ва зарурати омӯзиши ҷамоғонибаи равандҳои таърихӣ он бармеояд. Дар мисоли ноҳияи Масчоҳ мо бо раванди мураккабе рӯ ба рӯ ҳастем, ки дар он тағйири муҳити ҷуғрофӣ зист, муҳоҷирати дохилии аҳоли, азхудкунии замин, таъсиси сохтори нави маъмурӣ,

дигаргуншавии шаклҳои хоҷагидорӣ ва мутобиқшавии иҷтимоию фарҳангии ҷомеа бо ҳам пайваст мебошанд. Омӯзиши ҳамзамони ин равандҳо барои дарки сиёсати минтақавии давраи шуравӣ ва таҳаввулоти баъдии он дар шароити соҳибистиклолӣ аҳаммияти махсусро соҳиб мебошад.

Муаллиф ҳадафи асосии таҳқиқро омӯзиши таърихи ташаккул ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Масҷох муайян намуда, барои расидан ба он як қатор вазифаҳои мушаххас, аз ҷумла муайян намудани зарурат ва сабабҳои азхудкунии дашти Дилварзин, таҳлили раванди муҳоҷиркунонӣ, баррасии ташаккули асосҳои хоҷагидорӣ ноҳия, омӯзиши ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва муайян намудани сатҳи таҳаввулоти ҷиддии давраи соҳибистиклолиро ба миён гузоштааст.

Дисертант равандҳои ташаккул, дигаргуншавӣ ва рушди ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияро ҳамчун маҷмуи ба ҳам алоқаманди падидаҳои таърихӣ мавриди омӯзиш қарор додааст ва ин равиш имкон медиҳад, ки таърихи ноҳия аз ҳудуди тасвири рӯйдодҳои ҷудогона берун бароварда шуда, дар доираи таҳаввулоти сохторӣ таҳлил карда шавад.

Чаҳорҷӯбаи асосии хронологии таҳқиқот солҳои 1955-2021-ро фаро мегирад ва ин омили замонӣ ба муаллиф имконият додааст, ки ду низоми иҷтимоию иқтисодии аз ҳам фарқкунанда - давраи шуравӣ ва замони соҳибистиклолиро дар мисоли як минтақа мавриди таҳқиқ қарор диҳад. Аз ҷиҳати методологӣ чунин тарҳ барои муайян намудани ҳам унсурҳои давомдор ва ҳам тағйироти сохтории ҳаёти ноҳия имконияти мусоид фароҳам овардааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҷимоя пешниҳод мешаванд.

Навгонии рисола, пеш аз ҳама, ба интиҳоби объект ва фарогирии хронологии он вобаста мебошад. Муаллиф таърихи ташаккул ва инкишофи ноҳияи Масҷохро дар тӯли солҳои 1955-2021 ҳамчун раванди нисбатан ягона мавриди таҳқиқ қарор дода, ду марҳалаи аз ҷиҳати низоми сиёсӣ ва иқтисодӣ фарқкунандаро дар як низоми таҳлилӣ муттаҳид кардааст.

Ҷамъоварӣ, ба низом даровардан ва ба гардиши илмӣ ворид намудани маҷмуи маводи бойгонӣ ва оморӣ аз саҳми муҳимми шахсии довталаб ба ҳисоб меравад.

Аҳаммияти илмӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои диссертатсия барои омӯзиши таърихи навтарини Тоҷикистон, бахусус таҳқиқи таърихи минтақавӣ, аҳаммияти муайяни назариявӣ амалӣ доранд. Маводи ҷамъоваришуда ва натиҷаҳои бадастомада имкон медиҳанд, ки равандҳои умумии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ дар сатҳи маҳаллӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гиранд. Аз ин ҷиҳат, таҷрибаи ноҳияи Масҷох дар масъалаҳои муҳоҷирати дохилӣ, азхудкунии заминҳои обёришаванда, ташкили воҳидҳои

нави маъмурӣ, рушди кишоварзӣ ва мутобиқшавии ҷомеаи маҳаллӣ ба дигаргуниҳои иқтисодию иҷтимоӣ маводи мушаххаси таърихӣ фароҳам меорад.

Аҳаммияти илмӣ таҳқиқот ҳамчунин дар истифодаи пойгоҳи нисбатан фароҳи манбаъшиносӣ зоҳир мегардад. Муаллиф маводи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бойгонии давлатии таърихи навтарини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бойгонии давлатии вилояти Суғдро мавриди истифода қарор додааст. Хуҷҷатҳои мақомоти ҳизбию давлатӣ, ҳисоботи сохторҳои хоҷагӣ, маводи мақомоти маҳаллӣ ва санадҳои марбут ба ирригатсия, муҳоҷиркунонӣ, истеҳсолоти кишоварзӣ, маориф ва фарҳанг барои таҳлили ҷанбаҳои гуногуни таърихи ноҳия заминаи зарурии сарчашмавӣ фароҳам овардаанд.

Дар баробари маводи бойгонӣ, маҷмуаҳои оморӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, наشرҳои расмӣ ва матбуоти даврӣ низ истифода шудаанд. Гуногунрангии манбаъҳо имкон фароҳам овардааст, ки маълумоти дар хуҷҷатҳои гуногун инъикосёфта муқоиса ва санҷида шуда, ба таҳқиқ хусусияти воқеъбинона ва асоснок дода шавад. Истифодаи маҷмуии сарчашмаҳои гуногун барои омӯзиши таърихи минтақавӣ аҳаммияти муҳим дорад.

Ҷанбаи дигари мусбати таҳқиқот истифодаи васеи маводи оморӣ мебошад. Муаллиф маълумоти оморию барои муайян намудани ҳаҷми истеҳсолот маҳдуд накарда, тавассути онҳо тағйироти сохтории ноҳия, аз ҷумла раванди тағйирёбии майдони кишт, истеҳсоли пахта, ташкил ва тағйирёбии хоҷагиҳо, рушди саноат, муассисаҳои маорифу фарҳанг ва дигар самтҳои ҳаёти иқтисодию иҷтимоиро нишон додааст.

Дар таҳқиқот усулҳои таърихӣ-хронологӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлил ва таркиб, муносибати низомнок ва коркарди маълумоти оморӣ истифода гардидаанд. Дар маҷмуъ, маҷмуи усулҳои интихобшуда ба хусусияти мавзӯ ва вазифаҳои гузашташуда мувофиқат менамояд.

Маводи диссертатсия метавонад ҳангоми таълифи асарҳои ҷамъбасти оид ба таърихи навтарини Тоҷикистон, таърихи вилояти Суғд ва таърихи ноҳияҳои ҷумҳурӣ, инчунин ҳангоми таҳияи курсҳои махсус, дастурҳои таълимӣ ва маводи таълимӣ оид ба таърихи маҳаллӣ истифода шавад.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Сохтори диссертатсия аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати манобеъ ва адабиёти истифодашуда иборат аст.

Дар муқаддима аҳаммияти мавзӯи таҳқиқ асоснок шуда, ҳадафу вазифаҳо, объекту предмети таҳқиқот, наwgониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳои бадастомада муайян карда шудаанд.

Боби якум – «*Азҳудкунии заминҳои бекорхобида ва ташкилёбии ноҳияи Масҷох*» – дар сохтори умумии таҳқиқ мавқеи бунёдӣ дорад. Зеро бе муайян

намудани заминаҳои иқтисодӣ, маъмурӣ ва иҷтимоии ташкилҳои ноҳияи нав шарҳи равандҳои минбаъдаи рушди он имконнопазир мебошад.

Дар ин боб муаллиф масъалаи азхудкунии дашти Дилварзинро дар робита бо сиёсати обёрӣ ва рушди истеҳсолоти кишоварзӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Раванди муҳоҷиркунонии сокинони Кӯҳистони Масчоҳ ҳамчун ҷузъи дигаргунсозии васеътари иқтисодӣ ва ҳудудӣ нишон дода мешавад. Мувофиқи маълумоти дар диссертатсия ҷамъоваришуда, танҳо дар марҳалаи солҳои 1956-1963 аз Кӯҳистони Масчоҳ ба дашти Дилварзин 4108 оила ё 18548 нафар кӯчонида шудаанд.

Аҳаммияти ин далел дар нишон додани шумораи муҳоҷирон ва нақши онҳо дар раванди мазкур ифода меёбад. Муҳим он аст, ки кӯчонидани аҳоли бо интиқол ва ташкили сохторҳои маъмурӣ, хоҷагӣ ва иҷтимоӣ пайваст буд. Дар натиҷа муҳити нави иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ташаккул ёфт. Муаллиф дуруст кӯшиш менамояд, ки ин равандро танҳо ҳамчун иваз намудани ҷойи зист шарҳ надиҳад, балки онро ҳамчун марҳалаи ташаккули воҳиди нави маъмурию иқтисодӣ арзёбӣ намояд.

Таҳлили сохтмони шабакаҳои обёрӣ, ташкил намудани хоҷагиҳо, вазъи аввалияи манзил ва дигар мушкилоти ташкилии муҳоҷирон барои муайян намудани шароите, ки ноҳияи нав дар он ташаккул ёфт, аҳаммияти назаррас дорад.

Боби дувум- *«Ноҳияи Масчоҳ ва рушди он дар замони шуравӣ (1955-1991)»*, ба таҳқиқи масъалаҳои ташаккули иқтисодии ноҳия ва рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бахшида шудааст.

Муаллиф бо таъя ба маводи бойгонӣ ва маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки дар натиҷаи сармоягузориҳои давлатӣ, рушди шабакаҳои ирригатсионӣ, механиконики истеҳсолот ва ташкили хоҷагиҳои махсусгардонидашуда пахтакорӣ ба самти асосии иқтисоди ноҳия табдил ёфт. Динамикаи нишондиҳандаҳои истеҳсоли имкон медиҳад раванди ташаккули Масчоҳ ҳамчун яке аз ноҳияҳои муҳими кишоварзии ҷумҳурӣ пайгирӣ карда шавад.

Аз ҷумла, маълумоти дар рисола овардашуда нишон медиҳад, ки соли 1957 дар майдони 2 ҳазор гектар 5600 тонна пахта истеҳсол шуда бошад, соли 1977 майдони кишт ба 16 ҳазор гектар ва истеҳсоли пахта ба 45938 тонна расидааст. Соли 1980 бошад, дар муқобили нақшаи 43500 тонна дар ноҳия 51262 тонна пахта истеҳсол гардидааст. Ин нишондиҳандаҳо танҳо афзоиши истеҳсолотро не, балки тағйирёбии миқёс ва хусусияти хоҷагидорӣ ноҳияро инъикос менамоянд.

Дар баробари кишоварзӣ муаллиф масъалаи ташаккули саноати коркарди маҳсулоти кишоварзиро низ баррасӣ мекунад. Ба кор даромадани корхонаи пахтатозакунӣ, механиконики истеҳсолот ва ташаккули кадрҳои соҳавӣ нишон

медиҳанд, ки рушди иқтисодӣ тадричан ба тағйирёбии сохтори шуғли аҳоли низ овардааст.

Бахши ҳаёти иҷтимоию фарҳангӣ имкон медиҳад, ки рушди ноҳия танҳо аз мавқеи истеҳсолоту хоҷагидорӣ шарҳ дода нашавад. Бунёди мактабҳо, муассисаҳои тиббӣ, китобхонаҳо, муассисаҳои фарҳангӣ ва дигар инфрасохтори иҷтимоӣ як ҷузъи муҳимми раванди ташаккули муҳити нави зисти аҳолии муҳоҷиршуда буд.

Боби сеюм – *«Ноҳияи Масҷох дар замони истиқлол (1991-2021)»*, аз ҷиҳати масъалагузорӣ идомаи мантикии боби қаблӣ буда, тағйироти ноҳияро дар шароити дигар шудани низоми сиёсӣ ва иқтисодӣ инъикос менамояд.

Муаллиф давраи аввали соҳибистиклолиро бо назардошти бӯҳрони иқтисодии солҳои 1990, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва мушкилоти гузариш аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ баррасӣ менамояд. Баъдан раванди ислоҳоти аграрӣ, таҷдиди шаклҳои моликият, зиёд гардидани хоҷагиҳои деҳқонӣ, рушди соҳибкорӣ ва ташаккули корхонаҳои нави саноатӣ мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Тибқи маводи дар рисола пешниҳодшуда, шумораи хоҷагиҳои деҳқонии ноҳия то соли 2015 ба 4671 адад расидааст. Муаллиф тағйири сохтори иқтисодиро инчунин тавассути рушди саноат нишон дода, қайд менамояд, ки шумораи корхонаҳои саноатӣ аз ду корхонаи давраи пеш аз истиқлол то зиёда аз 30 адад дар соли 2020 расида, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2019 240,7 миллион сомониرو ташкил додааст.

Дар ин ҷо кӯшиши муаллиф барои пайгирии гузариши иқтисоди ноҳия аз сохтори асосан кишоварзӣ ба сохтори мураккабтари агросаноатӣ қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Дар бахши иҷтимоӣ ва фарҳангӣ рушди маориф, тандурустӣ, фарҳанг ва инфрасохтори иҷтимоӣ баррасӣ гардидааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки пас аз мушкилоти солҳои аввали истиқлол тадричан марҳалаи барқарорсозӣ ва рушди соҳаҳои иҷтимоӣ фаро расидааст.

Ҳамин тариқ, мантики се боби диссертатсия имкон медиҳад, ки аз ташаккули заминаҳои ноҳияи нав ба рушди он дар низоми шуравӣ ва сипас ба таҳаввулоти ҷиддии давраи соҳибистиклолӣ гузариш сурат гирад.

Нашири натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Аз рӯйи мавзуи диссертатсия 12 мақолаи илмӣ ба таъб расидааст, ки 4 мақолаи онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор шудаанд. Мундариҷаи интишорот бо самтҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ робитаи бевосита дорад.

Автореферат муҳтавои асосии диссертатсия, мақсаду вазифаҳо, наwgонии илмӣ ва натиҷаҳои асосии таҳқиқотро инъикос менамояд.

Дар баробари ҷиҳатҳои мусбат ва натиҷаҳои илмӣ зикршуда, ҳангоми мутолиаи диссертатсия баъзе масъалаҳое ба миён меоянд, ки тавзеҳи бештари онҳо метавонист сатҳи таҳлилии корро боз ҳам баландтар намояд:

1. Дар унвони диссертатсия соли 1955 ҳамчун оғози давраи таҳқиқ интиҳоб шудааст, дар ҳоле ки қисми муҳимми санадҳо ва рӯйдодҳои марбут ба муҳочиркунонӣ ва ташаккули ноҳияи нав аз соли 1956 ва солҳои баъдӣ баррасӣ мешаванд. Аз ин рӯ, дар муқаддима чудо намудани марҳалаи омодагӣ аз марҳалаи амалии муҳочиркунонӣ ва асоснок намудани мақоми соли 1955 ҳамчун ҳадди поёнии таҳқиқ матлуб мебуд.

2. Азбаски мавзӯ маҳз гузариши ҷомеа аз як муҳити таърихӣ ҷуғрофӣ ба муҳити дигарро дар бар мегирад, дар таҳлил пайваста нишон додани кадом падидаҳо ба ноҳияи кӯҳистонӣ ва кадомашон ба воҳиди нави маъмурии дашти Дилварзин тааллуқ доранд, барои пешгирии омезиши ду фазои таърихӣ муфид мебуд. Ин масъала махсусан ҳангоми таҳлили нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ ва ҳоҷагидорӣ аҳамият дорад.

3. Муқоисаи таҷрибаи Масчоҳ ҳамчун ноҳияи азхудкунии заминҳои обёришаванда ва ноҳияи наваташкил бо дигар минтақаҳои Тоҷикистон имкон медод, ки кадом хусусиятҳои раванд умумӣ ва кадом унсурҳо маҳз ба таҷрибаи Масчоҳ хос буданд, дақиқтар муайян карда шавад. Чунин муқоиса арзиши илмӣ натиҷаҳои таҳқиқро бештар менамуд.

4. Дар рисола ном ва фаъолияти муҳочирони фаъоле, ки бевосита дар раванди азхудкунии заминҳои Дилварзин саҳми назаррас доштанд, нисбатан кам инъикос ёфтааст.

5. Дар матни диссертатсия ва автореферати он ғалатҳои услубӣ, имлоӣ ва ҳатогҳои техникий матнӣ ба ҷашм мерасанд.

Мулоҳизаҳои мазкур бештар хусусияти илмӣ-таҳлилӣ дошта, ба дурустии натиҷаҳои асосии диссертатсия таъсири ҳалкунанда намерасонанд. Баръакс, баррасии онҳо метавонад барои таҳқиқоти минбаъдаи муаллиф ва омода намудани асари монографӣ аз рӯйи мавзӯ муфид бошад.

Хулоса. Таҳлили диссертатсия нишон медиҳад, ки Қозизода Шўҳратҷон кори мустақили илмиро анҷом дода, дар доираи он масъалаи муҳимми таърихи наватарини яке аз ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди омӯзиши фарогир қарор додааст.

Муаллиф маҷмуи назарраси маводи бойгонӣ, оморӣ, санадҳои расмӣ ва адабиёти илмиро ҷамъоварӣ ва таҳлил намуда, марҳалаҳои асосии ташкилбӣ ва рушди ноҳияи Масчоҳро аз оғози азхудкунии дашти Дилварзин то охири давраи мавриди таҳқиқ пайгирӣ кардааст. Натиҷаҳои бадастомада дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ буда, саҳми муайяно дар омӯзиши таърихи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаҳои Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Диссертатсияи Қозизода Шўҳратҷон дар мавзуи «Таърихи инкишофи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Масҷох (1955-2021)» аз рӯйи мазмун, наwgонии илмӣ, дараҷаи асоснокии натиҷаҳо ва аҳаммияти илмию амалии худ ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020300 – Таърих (6D020301 – Таърихи ватанӣ) мебошад.

МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

номзади илмҳои таърих, дотсент
декани факултети таърих ва
муносибатҳои байналхалқии
Донишгоҳи Славянии
Россия ва Тоҷикистон

**Артиков Абдурафик
Абдраманҷанович**

« 01 » 09 2026 с.

Имзои Артиков А.А. -ро тасдиқ менамоям:

Сардори раёсати кадрҳо
ва қорҳои махсуси Донишгоҳи
Славянии Россия ва Тоҷикистон

Боровицкая Л.А.

Суроғаи муассиса:

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи Мирзо Турсунзода, 30
Телефон: (+992) 37 221-35-50
Почтаи электронӣ: rafick_rtsu@mail.ru